

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЩОДО ЗМІЦНЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

ПОГОРЕЛОВА Олена Володимирівна

кандидат економічних наук, професор, завідувача кафедрою бухгалтерського обліку та економічного аналізу,
Національний університет кораблебудування імені Адмірала Макарова

<https://orcid.org/0000-0003-2065-2121>

e-mail: pogorelovaolena30@gmail.com

У статті обґрунтовується основні стратегічні напрями щодо зміцнення продовольчого потенціалу України, що базуються на необхідності вирішення проблеми «потрійного тягаря»: недостатнє харчування, дефіцит поживних мікроелементів та переїдання. Запропоновано застосовувати наступні заходи політики у сфері харчування в Україні: зміна вмісту продуктів харчування; фінансові заходи; освіта з питань харчування; безпека харчових продуктів; маркування поживності продукції; політика надання продовольчої допомоги. Реалізувати визначені заходи політики у сфері харчування в Україні доцільно за допомогою наступних інструментів: просування різноманітності раціону харчування та диверсифікації виробництва продовольства; активне навчання правилам правильного харчування; кампанії з інформування населення про здоровий спосіб життя. До основних стратегічних напрямів щодо зміцнення продовольчого потенціалу України включено три складові: нівелювання негативного впливу екстремальних кліматичних явищ; стимулювання загальноекономічного зростання; врегулювання конфліктів та забезпечення миру. Останній напрям наразі потребує розробки для вирішення.

Ключові слова: стратегія; потенціал; продовольство; заходи; війна; Україна.

STRATEGIC DIRECTIONS FOR STRENGTHENING THE FOOD POTENTIAL OF UKRAINE

POHORIALOVA Olena

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

In the food security strategies of the post-Soviet countries, different priorities have been set: from a focus on "self-sufficiency" to financial and technical support for producers, food quality, promotion of exports and improvement of infrastructure. However, relatively little attention has been paid to strategies aimed at promoting a balanced and healthy diet, which will contribute to reducing the risk of overweight, obesity and related diseases. In a peaceful existence, national and regional policies, strategies and programs should more convincingly target the quality of food consumed and dietary habits as the most pressing issues facing countries. For Ukraine, as well as for many other countries of the world, unfortunately, another one is added to the traditional obstacles on the way to ensuring food security - war. Therefore, the purpose of the study is to substantiate the strategic directions for strengthening the food potential of Ukraine. Since Ukraine belongs to the group of "triple burden" countries (undernourishment, deficiency of micronutrients and overeating), we focused on substantiating strategic directions in the field of building food potential to solve the specified problem. As a result of the research, based on the positive practices of the implementation of strategies in various post-Soviet countries and taking into account the problems that Ukraine needs to solve in the field of food potential formation, it is proposed to apply the following policy measures in the field of nutrition in Ukraine: changing the content of food products; fiscal measures; nutrition education; food safety; nutrition labeling of products; food aid policy. It is expedient to implement certain policy measures in the field of nutrition in Ukraine with the help of the following tools: promotion of dietary diversity and diversification of food production; active learning of the rules of proper nutrition; campaigns to inform the population about a healthy lifestyle. We consider three components to be the main strategic directions for strengthening Ukraine's food potential: leveling the negative impact of extreme climatic events; stimulation of general economic growth; settlement of conflicts, ensuring peace. The last direction currently needs development to solve.

Keywords: strategy; potential; food; activities; war; Ukraine.

ПОГОРЕЛОВА, О. (2023). СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЩОДО ЗМІЦНЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ. *Development Service Industry Management*, (4), 8–15. [https://doi.org/10.31891/dsim-2023-4\(1\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-4(1))

POHORIALOVA, O. (2023). STRATEGIC DIRECTIONS FOR STRENGTHENING THE FOOD POTENTIAL OF UKRAINE. *Development Service Industry Management*, (4), 8–15. [https://doi.org/10.31891/dsim-2023-4\(1\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-4(1))

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Забезпечення продовольчої безпеки є складною та багатоаспектною проблемою глобального масштабу, яка зачіпає інтереси всіх соціальних груп населення. Продовольча безпека є складовою економічної безпеки та основою національної безпеки держави, найважливішою умовою гарантування стійкого функціонування та розвитку суспільства [1].

Вплив продовольчого сектору на національну економічну безпеку не обмежується лише питаннями продовольчої незалежності, економічної чи соціальної доступності продовольства для населення, армії та інших державних інститутів. Через структурно-функціональну обумовленість відносин у макросекторах національного господарства, продовольчий сектор здатний генерувати негативні синергетичні ефекти, які

гостро проявляються під час системних криз, в умовах економічної, соціально-політичної та воєнної нестабільності [2].

У сучасних надскладних умовах війни на території України все голосніше й голосніше звучать питання продовольчої безпеки не лише на рівні нашої країни, її регіонів та областей, а й на глобальному рівні світової економіки. Наша країна вже тривалий час позиціюється на світовому продовольчому ринку як гарант продовольчої безпеки завдяки потужним обсягам експорту зернових, зернобобових культур та іншої продукції агропромислового комплексу [3]. Останні воєнно-політичні події чітко демонструють вразливість продовольчої галузі, коли війна в Україні вкрай загострила проблему голоду у країнах, які імпортували продукти харчування з України та не мали інших вагомих джерел їх надходження [2].

Вирішення проблеми забезпечення продовольством населення держави, регіону або громади на базі розвитку продовольчого ринку є цілком реально здійсненним завданням тільки з позиції використання комплексного і системного підходів при пошуку, впровадженні та реалізації механізмів зміцнення продовольчої безпеки та досягнення необхідних стратегічних орієнтирів [4]. Ефективна стратегія продовольчої безпеки держави дозволить створити надійне підґрунтя для стійкого розвитку відтворювальних процесів аграрних підприємств і підвищення рівня продовольчої незалежності. При цьому реалізація стратегії та моніторинг її ефективності потребують вдосконалення механізмів, формування ефективних важелів та інструментів своєчасного реагування на ризики продовольчої безпеки і запобігання загрозам [5]. За таких обставин набуває актуальності питання формування й запровадження ефективної стратегії зміцнення продовольчого потенціалу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Пошуку вирішення проблеми формування та реалізації ефективної стратегії продовольчої безпеки України присвячено праці багатьох вітчизняних вчених, серед яких слід відзначити наступних: Мостова А. Д. [1, 5]; Мордовцев О. С. та ін. [2-4]; Христенко Л. М., Чорна О. Ю., Супрун Ю. П. [3]; Котикова О. І., Бабич М. М. та ін. [6-14]; Сичевський М. П., Коваленко О. В., Куць О. [15]; Витвицька О. Д., Кулаєць М. М., Валов О. В. [16]; Батир Ю. Г. [17] та ін.

Відаючи належне вагомому внеску вітчизняних учених у вирішення проблем формування та реалізації стратегії продовольчої безпеки країни, викликані війною кризові процеси в економіці, порушене логістичне та інфраструктурне забезпечення продовольчих систем на різних рівнях, світові та національні дисбаланси продовольчих ринків зумовлюють необхідність подальших досліджень щодо напрямів формування та реалізації стратегії зміцнення продовольчого потенціалу України.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є обґрунтування стратегічних напрямів щодо зміцнення продовольчого потенціалу України.

Виклад основного матеріалу

У стратегіях продовольчої безпеки пострадянських країн встановлено різні пріоритети – деякі країни більше концентруються на «самозабезпеченості», тоді як інші приділяють більше уваги фінансовій та технічній підтримці виробників, якості продуктів харчування, сприянню експорту та вдосконаленню інфраструктури. Разом з тим, порівняно мало уваги приділяється стратегіям, спрямованим на пропаганду збалансованого та здорового раціону харчування, які містять фрукти та овочі, що сприятиме зменшенню ризику надмірної ваги, ожиріння та супутніх захворювань, таких як серцево-судинні хвороби та діабет. Проте, проблеми продовольчої нестабільності в пострадянських країнах змістилися від забезпеченості калоріями до якісного раціону харчування, і, швидше за все, розвиватимуться у цьому напрямку. Тому важливо, щоб національні або регіональні політики, стратегії та програми були більш переконливо націлені на якість споживаних продуктів харчування та харчові звички, як на найнагальніші проблеми, що стоять перед країнами.

За дослідженнями ФАО [18] Україна входить до групи країн «потрійний тягар» – недостатнє харчування, дефіцит поживних мікроелементів та переїдання. Виходячи із позитивних практик реалізації стратегій в різних пострадянських країнах та зважаючи на ті проблеми, які необхідно вирішити Україні у сфері формування продовольчого потенціалу, доцільно застосовувати наступні заходи політики у сфері харчування в Україні: зміна вмісту продуктів харчування; фіскальні заходи; освіта з питань харчування; безпека харчових продуктів; маркування поживності продукції; політика надання продовольчої допомоги (рис. 1).

Зміна вмісту продуктів харчування	Харчові напівфабрикати швидкого приготування можуть містити небезпечні для здоров'я рівні таких харчових речовин, як сіль, транс- та насичені жири та цукор. Незважаючи на корисність інформації про поживну цінність, що вказується на етикетці, її не достатньо для того, щоб споживач зміг розібратися в харчовому складі продукту в цілому
Фіскальні заходи	Незважаючи на те, що фінансові наслідки податкових заходів носять регресивний характер (тобто в пропорційно більшій мірі зачіпають незаможні верстви населення), корисний ефект для здоров'я носить прогресивний характер, іншими словами, він найбільш позитивно відбивається на незаможних, оскільки групи з низьким рівнем доходу більшою мірою реагують на цінові зміни, а їх початковий рівень споживання гірший. Крім того, хоча помірні рівні оподаткування мають лише незначний вплив на раціон або на здоров'я, вони можуть стати для урядів країн джерелом значних доходів.
Освіта з питань харчування	Основна мета освіти з питань харчування полягає в інформуванні людей про те, що є здоровим збалансованим раціоном, а також про те, як поліпшити власне харчування та спосіб життя. У різних країнах ЄС поширені просвітницькі заходи, орієнтовані шкільну аудиторію; дорослі на робочих місцях поки що такими просвітницькими програмами не охоплені, але це може змінитися в майбутньому
Безпека харчових продуктів	Україна у 2015 році в рамках зусиль щодо вдосконалення системи контролю за безпекою харчових продуктів заснувала єдине відомство - Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Передача відповідних повноважень новому відомству зайняла деякий час, протягом якого стара і нова системи функціонували паралельно. По завершенні перехідного періоду єдине відомство може сприяти зниженню бюрократичної фрагментації, але лише за наявності достатнього фінансування та політичної волі
Маркування поживності продукції	Маркування повинне надавати повне інформування споживачів про поживний склад харчових продуктів, вказувати відомості про збагачення продукту (джерелами йоду, заліза, вітамінів тощо). Будь-які форми маркування повинні супроводжуватися просвітницькою роботою та соціальним маркетингом.
Політика надання продовольчої допомоги	Програми надання продовольчої допомоги можуть передбачати надання талонів або субсидування продуктів харчування, а також продовольчі та грошові трансферти. Талони на придбання продовольства, призначені для вразливих груп населення, насамперед вагітних жінок, молодих матерів та дітей.

Рис. 1. Стратегічні напрями у сфері формування продовольчого потенціалу щодо вирішення проблеми «потрійного тягаря» в Україні

Джерело: систематизовано та узагальнено за даними ФАО [18]

Наведені далі рекомендації допоможуть реалізувати визначені заходи політики у сфері харчування в Україні (рис. 2).

Просування різноманітності раціону харчування та диверсифікації виробництва продовольства

Активне навчання правилам правильного харчування

Кампанії з інформування населення про здоровий спосіб життя

Рис. 2. Рекомендації для реалізації визначених заходів політики у сфері формування продовольчого потенціалу щодо вирішення проблеми «потрійного тягаря» в Україні

Джерело: систематизовано та узагальнено за даними ФАО [19-22]

Просування різноманітності раціону харчування та диверсифікації виробництва продовольства. Різноманітність раціону харчування заслуговує на підвищену увагу майже у всіх пострадянських країнах, де дефіцит поживних елементів, а також надмірна вага та ожиріння є серйозною проблемою.

У країнах із низьким та середнім рівнем доходів можна багато чого досягти шляхом диверсифікації внутрішнього сільськогосподарського виробництва. Це особливо стосується виробництва овочів, фруктів та продукції тваринництва, оскільки ці продукти є ключовими інгредієнтами у збалансованому раціоні забезпечення населення живильними елементами на належному рівні. Стратегії розвитку сільськогосподарського сектора, в яких стимулюється диверсифікація сільського господарства, мають потенціал для підвищення якості харчування.

Активне навчання правилам правильного харчування. Головна мета навчання полягає в інформуванні людей про те, що є здоровим, збалансованим раціоном, а також про те, як можна поліпшити свій раціон і стиль життя. В усіх країнах ЄС поширені освітні заходи, що передбачають навчання правилам правильного харчування, починаючи з дітей молодшого шкільного віку. У більшості пострадянських країн, що не входять до ЄС, такі практики відсутні, хоча в більшості країн існують певні елементи навчання дітей правильному харчуванню. Таке навчання є життєво важливим для усвідомленого вибору і має бути обов'язковим компонентом програм шкільного навчання у всіх країнах. Також слід розвивати споживчу політику та впроваджувати належне маркування із зазначенням поживної цінності продуктів, що дозволяє споживачам приймати свідомі рішення.

Кампанії з інформування населення про здоровий спосіб життя. Поряд із навчанням питань правильного харчування у школах, кампанії з інформування населення про здоровий спосіб життя є найбільш поширеним типом цілеспрямованих дій, що проводяться у країнах з високим рівнем доходів для пропаганди здорового харчування. Оскільки у країнах із середнім і низьким рівнем доходів більш гостро стоять проблеми надмірної ваги та ожиріння, а також супутніх захворювань, цим країнам необхідно приймати стратегії боротьби саме з такими проблемами. Особливою цільовою групою навчання мають бути матері дітей молодшого віку, яких слід знайомити з правильним раціоном харчування у допологовий та післяпологовий період, а також з особливостями правильного харчування сім'ї. Оскільки батьки несуть відповідальність за харчування у домогосподарстві та за турботу про дітей, жінки, особливо молоді, є важливою цільовою аудиторією для навчання з питань правильного харчування.

Встановлені напрями політики неодноразово підтвердили свою ефективність у справі зміцнення продовольчої безпеки у регіоні. Незважаючи на те, що сільськогосподарська політика та соціальний захист також сприяють зміцненню продовольчої безпеки, з аналізу результатів зусиль зі скорочення масштабів бідності та вирішення різних аспектів проблеми неповноцінного харчування виходить, що саме такі заходи, як врегулювання конфліктів, стимулювання загальноекономічного зростання та зусилля, направлені на нівелювання негативного впливу екстремальних кліматичних явищ, в області харчування, дали найефективніші результати у пострадянських країнах у частині, що стосується зміцнення продовольчої безпеки (рис. 3).

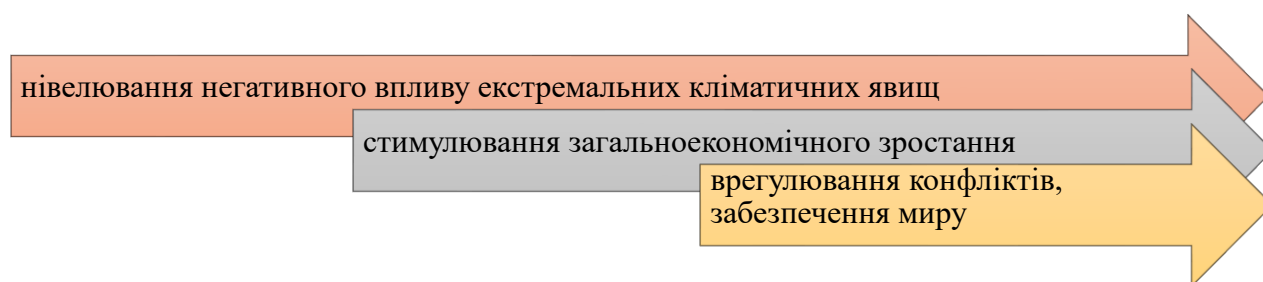

Рис. 3. Основні стратегічні напрями щодо зміцнення продовольчого потенціалу України

Джерело: систематизовано та узагальнено з використанням даних ФАО [23-25]

Рекомендації щодо реалізації в Україні перших двох складових із запропонованих напрямів зміцнення продовольчого потенціалу детально описані нами у наукових працях «Заходи політики, спрямовані на вирішення проблем продовольчої безпеки в умовах уповільнення зростання економіки та економічних спадів» [26] та «Заходи підвищення стійкості до кліматичних впливів з метою забезпечення продовольчої безпеки та якісного харчування» [27]. Вирішення потребує напрям, що передбачає врегулювання конфліктів та забезпечення миру.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року, спричинило значні збитки та призвело до загибелі людей, війна поширилася по сільській місцевості та спричинила масове переміщення населення. Станом на 23 березня понад 3,6 мільйона людей були змушені покинути свої домівки та виїхати за кордон в безпечні місця. Значна частина населення перемістилась всередині країни – внутрішньо переміщені особи, які також змушені покинути домівки через військову агресію. Ця війна є безпрецедентною і, навіть сто днів після початку вторгнення, важко передбачити її розвиток та вплив на життя, засоби до існування, продовольчу безпеку та харчування людей.

Зрозуміло, що війна призвела до серйозних проблем продовольчої безпеки, що погіршуються. Проте проблема продовольчої безпеки, так само як і енергетичної, стосується не лише України та Росії, але всього світу: звіти ФАО, Світового банку, ООН, заяви очільників цих організацій та експертів свідчать про вже існуючі значні проблеми та очікувані у найближчій перспективі ще більші дистабілізаційні зрушення, у тій чи іншій мірі, для всіх країн.

Генеральний директор ФАО у зверненні від 11 березня 2022 року зазначив, що «Росія та Україна відіграють значну роль у світовому виробництві та постачанні продовольства. Росія – найбільший у світі експортер пшениці, а Україна посідає п'яте місце. Разом вони забезпечують 19% світових поставок ячменю, 14% пшениці та 4% кукурудзи, що становить більше однієї третини світового експорту зернових. Вони також є провідними постачальниками ріпаку та займають 52 % світового експортного ринку соняшникової олії. Перебої в ланцюгах поставок і логістиці виробництва зернових та олійних культур в Україні та Росії ... матимуть значні наслідки для продовольчої безпеки, особливо для майже п'ятдесяти країн світу, які закуповують у Росії та України 30% (і більше) пшениці для власного споживання. Багато з них є найменш розвиненими країнами або країнами з низьким рівнем доходів і дефіцитом продовольства в Північній Африці, Азії та на Близькому Сході. ... Інтенсивність і тривалість конфлікту залишаються невизначеними. Імовірна нестабільність сільськогосподарського виробництва цих двох основних експортерів продовольства можуть серйозно загострити продовольчу безпеку в усьому світі, особливо в умовах, коли світові ціни на продукти харчування та сировину вже є високими та нестабільними. Конфлікт також може обмежити сільськогосподарське виробництво та купівельну спроможність в Україні, що призведе до зростання продовольчої безпеки на місцевому рівні» [28].

Віце-президент Світового банку Юрген Фогеле, який відповідає за зміни клімату, управління ризиками стихійних лих, сільське господарство, навколишнє середовище, природні ресурси, соціальний розвиток, місто, землю та воду (раніше – директор групи зі зміни клімату та глобальної практики сільського господарства та продовольства) у своєму інтерв'ю 5 квітня 2022 року акцентував увагу на двох важливих, на його думку аспектах: по-перше, це значне зростання цін на пшеницю після вторгнення Росії в Україну – «ціна пшениці на світових ринках у березні була приблизно на 50% вищою, ніж у лютому, і майже на 80% вищою, ніж рік тому. Ціни на кукурудзу також зросли після вторгнення, незначне зростання приблизно на 25-30%, вище рівня лютого і приблизно на 37% в річному обчисленні. Отже, ці два товари дійсно подорожчали», зважаючи на той факт, що «близько 35% населення світу покладається на пшеницю як основний продукт у своєму раціоні – це дуже значний шок»; по-друге, розірвані звичні ланцюги поставок і логістика – «якщо експорт залишиться заблокованим з України та Росії ... проблема в тому, що ті країни, які звикли імпортувати з цих країн, тепер мають пристосуватися, і це не буде безболісним і буде дуже дорого. ... основні країни Близького Сходу та Північної Африки залежать від пшениці з Чорноморського регіону. Тож шок від війни в Україні може спричинити серйозні наслідки для вразливих людей у країнах Близького Сходу та Північної Африки, якщо рішення з гуманітарної допомоги та розвитку не будуть посилені» [29].

Розуміючи та підтримуючи позицію експертів щодо можливих сценаріїв розвитку проблеми ми не погоджуємось з некоректними формулювання основних тезисів щодо ролі України та Росії у ситуації, що сталась. Коли Віце-президент Світового банку говорить «Пшениці на планеті достатньо, і посів пшениці цієї весни та влітку значною мірою компенсує дефіцит, якщо експорт залишиться заблокованим з України та Росії. Тож це насправді не проблема загального постачання ...» [29] (виділено автором) це підігрування російській політиці та наративам, адже порти України блокує Росія, а на Росію накладено санкції за війну в Україні, і саме так і потрібно цю ситуацію описувати, бо інакше для тих, хто слухає і читає ці висловлювання, різниці між нашими країнами немає. Ми розуміємо, що це питання політики, але саме такі висловлювання формують уявлення про війну в Україні, її вплив на світовий порядок та, в результаті, впливають на економіку країн. І дуже важливо, щоб представники визнаних у світі організацій висвітлювали події саме так, як є це насправді – без маніпулювань та «згладжування кутів», – з усвідомленням того, яким значним є вплив їх слів на формування світогляду людей і політик урядів країн та довіри до інституцій.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Виходячи із позитивних практик реалізації стратегій в різних пострадянських країнах та зважаючи на ті проблеми, які необхідно вирішити Україні у сфері формування продовольчого потенціалу, запропоновано застосовувати наступні заходи політики у сфері харчування в Україні: зміна вмісту продуктів харчування; фінансові заходи; освіта з питань харчування; безпека харчових продуктів; маркування поживності продукції; політика надання продовольчої допомоги. Реалізувати визначені заходи політики у сфері харчування в Україні доцільно за допомогою наступних інструментів: просування різноманітності раціону харчування та диверсифікації виробництва продовольства; активне навчання правилам правильного харчування; кампанії з інформування населення про здоровий спосіб життя. До основних стратегічних напрямів щодо зміцнення продовольчого потенціалу України ми відносимо три складові: нівелювання негативного впливу екстремальних кліматичних явищ; стимулювання загальноекономічного зростання; врегулювання конфліктів та забезпечення миру. Останній напрям наразі потребує розробки для вирішення.

Література

1. Мостова А. Д. Збалансована система показників як інструмент розроблення стратегії продовольчої безпеки держави. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2019. Т. 30(69), № 4(2). С. 12-19.
2. Мордовцев О. С., Аванесова Н. Е., Сергієнко Ю. І. Продовольча стратегія держави в системі національної економічної безпеки у воєнний час. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 10. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2022_10_6
3. Христенко Л. М., Чорна О. Ю., Супрун Ю. П. Концептуальні аспекти стратегії економічної безпеки як ключового елементу стратегічного управління агрохолдингами у царині забезпечення світової продовольчої безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2022. Вип. 42. С. 135-145.
4. Мордовцев О. С., Аванесова Н. Е., Колодяжна Т. В. Система механізмів реалізації стратегічних пріоритетів у продовольчій сфері як інструмента зміцнення національної економічної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 11. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2022_11_4
5. Мостова А. Д. Формування стратегії продовольчої безпеки держави. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2019. № 2. С. 102–114
6. Kotykova O., Babych M., Nadvynychnyy S., Cherven I., Shevchuk S. Assessing the Level of Household Food Security Based on Their Income Level. *Intellectual Economics*, 2021. No. 15 (2), pp. 175-204.
7. Kotykova O., Babych M., Iagodzinska A., Tabatskova A. Global initiatives on implementation of zero hunger policy. *Agricultural and Resource Economics*, 2022. 8(2), 30–49.
8. Kotykova O., Babych M., Pohorielova O. Key aspects of the relationship between sustainable development goals, food security and agriculture. *European Countryside*, 2022. Vol. 14, No. 4, pp. x-x. eISSN 2414-584x.
9. Kotykova O., Babych M., Pohorielova O., Shkilnyak M. Information provision, accounting and analysis of food losses and food waste: EU experience for Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*, 2023. Vol. 10, No. 3, pp. 103-123. eISSN 2414-584x.
10. Kotykova O., Babych M. and Pohorielova O. Impact of economic affordability of food on the level of food consumption by Ukrainian households. *Intellectual Economics*, 2020. Vol. 14, No. 1, pp. 463-473. eISSN 1822-8038.
11. Kotykova O., Babych M. and Pohorielova O. Food loss and waste along the value chain of food products in Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*, 2020. Vol. 6, no. 3, pp. 191–220.
12. Kotykova O., Babych M., Semenchuk I. Monitoring of food security at the regional level. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 2019. Vol. 41, No. 4, pp. 463-473.

13. Kotykova O., Babych M., Yahodzinska A. The system of the food security criteria in accordance with the measurements of the SDGs-2030. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 2020. Vol. 42, No. 3, pp. 399-408. eISSN 2345-0355.
14. Kotykova O., Babych M., Krylova, I. Forming the system of food security indicators following the criteria of the SDGs-2030. *Potravinarstvo*, 2020. Vol. 14, pp. 1055-1065.
15. Сичевський М. П., Коваленко О. В., Куць О. Механізми забезпечення реалізації стратегічного потенціалу продовольчих систем. *Продовольчі ресурси*. 2020. № 14. С. 7-19.
16. Витвицька О. Д., Кулаєць М. М., Валов О. В. Стратегічні орієнтири продовольчої безпеки в умовах глобалізації. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2021. № 27. С. 114-122.
17. Батир Ю. Г. Державна стратегія продовольчої безпеки України. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління*. 2021. Вип. 1. С. 49-57.
18. FAO. 2016. *Publication Regional Overview of Food Security Europe and Central Asia. The changing state of food security*. Budapest. 60 pp. ISBN 978-92-5-409659-5. <https://www.fao.org/publications/rofi-euca/>
19. FAO. 2015. *Publication Regional Overview of Food Security Europe and Central Asia. Focus on healthy and balanced nutrition*. Budapest. 23 pp. ISBN 978-92-5-108788-6. <https://www.fao.org/publications/rofi-euca/>
20. FAO. 2018. *Publication Regional Overview of Food Security and Nutrition in Europe and Central Asia 2018*. Budapest. 124 pp. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. <https://www.fao.org/documents/card/en/c/CA2703EN>
21. FAO. 2019. *Structural transformations of agriculture for improved food security, nutrition and environment. Regional Overview of Food Security and Nutrition in Europe and Central Asia 2019*. Budapest. 116 pp. <https://www.fao.org/publications/card/ru/c/CA7153EN>
22. FAO. 2021. *Europe and Central Asia – Regional Overview of Food Security and Nutrition 2021 – Statistics and trends*. Budapest. <https://doi.org/10.4060/cb7493en>
23. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. 2017. *The State of Food Security and Nutrition in the World 2017. Building resilience for peace and food security*. Rome, FAO. <https://www.fao.org/documents/card/es/c/I7695EN>
24. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. 2018. *The State of Food Security and Nutrition in the World 2018. Building climate resilience for food security and nutrition*. Rome, FAO. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.
25. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. 2019. *The State of Food Security and Nutrition in the World 2019. Safeguarding against economic slowdowns and downturns*. Rome, FAO. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.
26. Погорелова О. В. Заходи політики, спрямовані на вирішення проблем продовольчої безпеки в умовах уповільнення зростання економіки та економічних спадів. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2022. Том 27. Випуск 2 (92). С. 20-25.
27. Погорелова О. В. Заходи підвищення стійкості до кліматичних впливів з метою забезпечення продовольчої безпеки та якісного харчування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2022. № 42. С. 112-119.
28. P. Lehoudey, J. Alheit, M. Barange, T. Baumgartner, G. Beauprand, K. Drinkwater, J.-M. Fromentin et al. 2006. Climate Variability, Fish and Fisheries. *Journal of Climate*, 19: 5009–5030.
29. Juergen Voegelé. The Impact of the War in Ukraine on Food Security. 05/04/2022. <https://www.worldbank.org/en/news/video/2022/04/05/the-impact-of-the-war-in-ukraine-on-food-security-world-bank-expert-answers>

References

1. Mostova A. D. Zbalansovana systema pokaznykiv yak instrument rozroblennia stratehii prodovolchoi bezpeky derzhavy. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya : Ekonomika i upravlinnia*. 2019. T. 30(69), № 4(2). S. 12-19.
2. Mordovtsev O. S., Avanesova N. E., Serhiienko Yu. I. Prodovolcha stratehiia derzhavy v systemi natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky u voiennyi chas. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. 2022. № 10. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2022_10_6
3. Khrystenko L. M., Chorna O. Yu., Suprun Yu. P. Kontseptualni aspekty stratehii ekonomichnoi bezpeky yak kliuchovoho elementu stratehichnoho upravlinnia ahrokhodnyhamy u tsaryni zabezpechennia svitovoi prodovolchoi bezpeky. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*. 2022. № 42. S. 135-145.
4. Mordovtsev O. S., Avanesova N. E., Kolodiazhna T. V. Systema mekhanizmv realizatsii stratehichnykh priorytetiv u prodovolchii sferi yak instrumenta zmitsnennia natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. 2022. № 11. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2022_11_4
5. Mostova A. D. Formuvannia stratehii prodovolchoi bezpeky derzhavy. *Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku*. 2019. № 2. S. 102–114
6. Kotykova, O., Babych, M., Nadvynychnyy, S., Cherven, I., Shevchuk, S. (2021). Assessing the Level of Household Food Security Based on Their Income Level. *Intellectual Economics*, No. 15 (2), pp. 175-204.
7. Kotykova, O., Babych, M., Iagodzinska, A., Tabatskova, A. (2022). Global initiatives on implementation of zero hunger policy. *Agricultural and Resource Economics*, 8(2), 30–49.
8. Kotykova, O., Babych, M., Pohorielova, O. (2022). Key aspects of the relationship between sustainable development goals, food security and agriculture. *European Countryside*, Vol. 14, No. 4, pp. x-x. eISSN 2414-584x.
9. Kotykova, O., Babych, M., Pohorielova, O., Shkilnyak, M. (2023). Information provision, accounting and analysis of food losses and food waste: EU experience for Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*, Vol. 10, No. 3, pp. 103-123. eISSN 2414-584x.
10. Kotykova, O., Babych, M., Pohorielova, O. (2020). Impact of economic affordability of food on the level of food consumption by Ukrainian households. *Intellectual Economics*, Vol. 14, No. 1, pp. 463-473. eISSN 1822-8038.
11. Kotykova, O., Babych, M., Pohorielova, O. (2020). Food loss and waste along the value chain of food products in Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*, vol. 6, no. 3, pp. 191–220.

-
12. Kotykova, O., Babych, M., Semenchuk, I. (2019). Monitoring of food security at the regional level. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, Vol. 41, No. 4, pp. 463–473.
13. Kotykova, O., Babych, M., Yahodzinska, A. (2020). The system of the food security criteria in accordance with the measurements of the SDGs-2030. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, Vol. 42, No. 3, pp. 399–408. eISSN 2345-0355.
14. Kotykova, O., Babych, M., Krylova, I. (2020). Forming the system of food security indicators following the criteria of the SDGs-2030. *Potravinarstvo*, Vol. 14, pp. 1055–1065. ISSN 1337-0960.
15. Sychevskyi M. P., Kovalenko O. V., Kuts O. Mekhanizmy zabezpechennia realizatsii stratehichnoho potentsialu prodovolchyykh system. *Prodovolchi resursy*. 2020. № 14. S. 7-19.
16. Vytvytska O. D., Kulaiets M. M., Valov O. V. Stratehichni oriientyry prodovolchoi bezpeky v umovakh hlobalizatsii. *Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku*. 2021. № 27. S. 114-122.
17. Batyr Yu. H. Derzhavna stratehiia prodovolchoi bezpeky Ukrainy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. Serii : Derzhavne upravlinnia*. 2021. Вип. 1. S. 49-57.
18. FAO. 2016. *Publication Regional Overview of Food Security Europe and Central Asia. The changing state of food security*. Budapest. 60 pp. ISBN 978-92-5-409659-5. <https://www.fao.org/publications/rofi-euca/>
19. FAO. 2015. *Publication Regional Overview of Food Security Europe and Central Asia. Focus on healthy and balanced nutrition*. Budapest. 23 pp. ISBN 978-92-5-108788-6. <https://www.fao.org/publications/rofi-euca/>
20. FAO. 2018. *Publication Regional Overview of Food Security and Nutrition in Europe and Central Asia 2018*. Budapest. 124 pp. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. <https://www.fao.org/documents/card/en/c/CA2703EN>
21. FAO. 2019. *Structural transformations of agriculture for improved food security, nutrition and environment. Regional Overview of Food Security and Nutrition in Europe and Central Asia 2019*. Budapest. 116 pp. <https://www.fao.org/publications/card/ru/c/CA7153EN>
22. FAO. 2021. *Europe and Central Asia – Regional Overview of Food Security and Nutrition 2021 – Statistics and trends*. Budapest. <https://doi.org/10.4060/cb7493en>
23. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. 2017. *The State of Food Security and Nutrition in the World 2017. Building resilience for peace and food security*. Rome, FAO. <https://www.fao.org/documents/card/es/c/I7695EN>
24. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. 2018. *The State of Food Security and Nutrition in the World 2018. Building climate resilience for food security and nutrition*. Rome, FAO. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.
25. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. 2019. *The State of Food Security and Nutrition in the World 2019. Safeguarding against economic slowdowns and downturns*. Rome, FAO. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.
26. Pohorielova O. V. Zakhody polityky, spriamovani na vyrisnennia problem prodovolchoi bezpeky v umovakh upovilnennia zrostantia ekonomiky ta ekonomichnykh spadiv. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Ekonomika*. 2022. T. 27. № 2 (92). S. 20-25.
27. Pohorielova O. V. Zakhody pidvyshchennia stiikosti do klimatychnykh vplyviv z metoiu zabezpechennia prodovolchoi bezpeky ta yakisnoho kharchuvannia. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*. 2022. № 42. S. 112-119.
28. P. Lehodey, J. Alheit, M. Barange, T. Baumgartner, G. Beauprand, K. Drinkwater, J.-M. Fromentin *et al.* 2006. Climate Variability, Fish and Fisheries. *Journal of Climate*, 19: 5009–5030.
- Juergen Voegele. The Impact of the War in Ukraine on Food Security. 05/04/2022. <https://www.worldbank.org/en/news/video/2022/04/05/the-impact-of-the-war-in-ukraine-on-food-security-world-bank-expert-answers>
-